

8. Revak, I. O. (2011). *Koruptsiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [Corruption: theoretical and methodological principles of research]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
9. Kolpakov, V. K. (2008). *Administratyvna vidpovidalnist (administratyvno-deliktne pravo): navch. posibnyk [Administrative liability (administrative-tort law): a manual]*. Kuiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Klimova, S. M. (2012). *Yurydychna vidpovidalnist za koruptsiini pravoporushennia [Legal liability for corruption offenses]*. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Kuzmenko, O. V., Pluhaty, M. V., Pastukh, I. D. (2016). *Administratyvna vidpovidalnist ta provadzhennia v spravakh pro administratyvni pravoporushennia. Navchalnyi posibnyk [Administrative liability and proceedings in administrative offenses. A manual]*. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury [in Ukrainian].
12. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention against Corruption]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (2007), № 49* [in Ukrainian].
13. Matios, A. V. (2007). *Administratyvna vidpovidalnist posadovykh osib [Administrative responsibility of officials]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
14. Melnyk, M. I. (2004). *Koruptsiia – koroziiia vlady (sotsialna sutnist, tendentsii ta naslidky, zakhody protydii) [Corruption - corrosion of power (social essence, tendencies and consequences, measures of counteraction)]*. Yurydychna dumka [in Ukrainian].
15. Melnyk, M. I. (2000). *Khabarnytstvo [Bribery]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
16. Mykolenko, O. I. (2010). *Administratyvnyi protsess i administratyvna vidpovidalnist v Ukraini: Navchalnyi posibnyk [Administrative process and administrative responsibility in Ukraine]*. Kharkiv: TOV «Odissei» [in Ukrainian].
17. Nevmerzhytskyi, E. V. (2008). *Koruptsiia v Ukraini: prychny, naslidky, mekhanizmy protydii [Corruption in Ukraine: causes, consequences, mechanisms of counteraction]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
18. Pundej, Sar. Dzh. (1997). Borotba z koruptsiieiu. Krytychnyi ohliad z analizom mizhnarodnoho dosvidu [Fighting corruption. Critical review with an analysis of international experience]. *Problemy ekonomichnoho zrostannia: pytannia dobrochesnosti: materialy ukrainsko-amerykanskooho seminaru*, 84-87 [in Ukrainian].
19. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated October 14, 2014 No. 1700-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> [in Ukrainian].
20. Rudoi, K. M. (2015). Zapobihannia koruptsii yak napriamok zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky [Preventing Corruption as a Way to Secure International Security]. *Pravova derzhava*, 19, 69–73 [in Ukrainian].
21. Andersh, F., Vynnyk, V., Krasnytska, A. (1993). *Slovnyk yurydychnykh terminiv [Glossary of legal terms]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
22. Tereshchuk, O. V. (2000). *Administratyvna vidpovidalnist za koruptsiini pravoporushennia [Administrative liability for corruption offenses]*. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
23. *Iurydychnyi slovnyk [Legal dictionary]*. (1984). K.: Redaktsiia URE [in Ukrainian].
24. Shemshuchenka, Y. S. (Ed.). (1996). *Iurydychnyi slovnyk-dovidnyk [Legal dictionary-directory]*. Kyiv: Femida [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019

УДК 34(091)(477.8)''192''

Трошкіна Катерина Євгенівна,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
katerynareva@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

Розглянуто політичне та соціально-економічне становище західноукраїнських земель на початку ХХ ст. Проаналізовано фактори, які сприяли його формуванню інституту громадянства на західноукраїнських землях в першій чверті ХХ ст. До основних передумов становлення українського громадянства на західноукраїнських можна віднести: 1) широке тлумачення поняття підданства, у тому числі як і громадянства в Австро-Угорській імперії, та реалізація відповідних засад у практичному житті; 2) наявність у західноукраїнського населення, хоча і мінімальних, політичних (виборчих) прав, можливість отримати освіту на рідній мові, які виховували його політично, робили більш свідомим, дозволяли вести боротьбу за національну державність; 3) розпад Австро-Угорської імперії та поява об'єктивної можливості

для створення Західноукраїнської народної республіки.

Ключові слова: українське громадянство, західноукраїнські землі, громадянин, підданство, права та обов'язки.

Troshkina K. BACKGROUND OF THE INSTITUTION OF UKRAINIAN CITIZENSHIP IN WESTERN UKRAINIAN LANDS IN THE FIRST QUARTER OF XX CENTURY

The political, social and economic situation of Western Ukrainian lands in the beginning of XX century is considered. The factors contributing to the formation of the institute of citizenship in the Western Ukrainian lands in the first quarter of the twentieth century were analyzed. The main preconditions for the establishment of Ukrainian citizenship in Western Ukraine include: 1) a broad interpretation of the notion of citizenship, including the citizenship of the Austro-Hungarian Empire, and the implementation of the relevant principles in practical life; 2) the presence of the Western Ukrainian population, albeit minimal, political (electoral) rights, the opportunity to receive education in their native language, which raised him politically, made more conscious, allowed to fight for national statehood; 3) the collapse of the Austro-Hungarian Empire and the emergence of an objective opportunity for the creation of a Western-Ukrainian National Republic.

Key words: Ukrainian citizenship, Western Ukrainian lands, citizen, citizenship, rights and obligations.

Постановка проблеми. Інститут громадянства традиційно вважається важливим атрибутом державності. В Україні інститут громадянства сформувався значно пізніше ніж в інших країнах європейського континенту, що зумовлено особливостями формування української державності та нації в умовах литовсько-польської доби та перебування у складі Російської та Австро-Угорської імперій.

Інститут громадянства в Україні був сформований в період Української революції 1917-1921 рр. Він зумовлений створенням українських національних органів державної влади; українського законодавства, в тому числі прийняттям законів про громадянство, якими вперше було започатковане правове регулювання взаємозв'язку між особою і державою. Запровадженню інституту українського громадянства передували низка причин об'єктивного та суб'єктивного характеру, що пояснюються особливостями соціально-економічного та суспільного-політичного розвитку, а також перебуванням українських земель під владою різних держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти становлення та розвитку інституту громадянства ґрунтовно досліджені у наукових доробках таких сучасних дослідників, вчених-конституціоналістів: Р. Бедрія, М. Суржинського, Ю. Тодики, а також істориків: В. Солдатенка, В. Верстюка, І. Дацківа, Н. Єфремова, О. Копиленка, К. Кондратюка, О. Мироненко, Т. Подковенко, Д. Яроша та ін. Недивлячись на достатню розробку зазначеної проблематики, варто вказати, що інститут громадянства в незалежній Україні перебуває у процесі становлення, тому закономірним є процес появи нових проблем, які потребують розв'язання та наукових досліджень.

Мета статті – визначити передумови становлення українського громадянства з урахуванням унікального історичного досвіду західноукраїнських земель.

Виклад основного матеріалу. Західноукраїнські землі в боротьбі за державну незалежність у своєму історичному розвитку пройшли досить складний шлях. На відмінну від Наддніпрянської України, яка ще на початку XIX ст. входила до складу Російської імперії, території Правобережної України знаходилися тривалий час під окупацією декількох європейських держав, насамперед Австрійської імперії, Угорщини, Молдавії, а в 1867 р. увійшли до Австро-Угорської імперії.

Австро-Угорська імперія утворилася після укладення угоди між двома державами Австрійської імперії – Австрії та Угорщини. За цією угодою Австрійська імперія була перетворена на двоєдину (дуалістичну) державу, яка дістала назву Австро-Угорщина і складалася з двох частин, що були розділені р.Лейтою: Австрії (Цислейтанії) та Угорщини (Транслейтанії). До складу Австрії входили власне австрійські землі, Чехія (Богемія), Моравія, Сілезія, Далмація, Істрія, Трієст, а також Галичина та Буковина. Угорщина (т.зв. землі корони св.Стефана), крім власне угорських земель, включала також Словаччину, Банат та Воеводину, Хорватію і Словакію, Трансильванію, Закарпатську Україну [1]. Таким чином, українські землі входили водночас і до території Австрії (Галичина та Буковина) і до території Угорщини (Закарпатська Україна).

Формування конфедерації, вказують В.Лемак і Н.Роман, йшло закономірним шляхом, через формування повноцінних інститутів конституційної монархії в обох державах, з формуванням інститутів народного представництва та відповідального перед парламентом уряду [2, с. 25]. Обидві держави були пов'язані між собою інституційно-правовими зв'язками: спадковими правами єдиного монарха; спільною компетенцією в питаннях безпеки і оборони, відносин з іншими країнами, фінансовою та митною системою, фінансовим забезпеченням, необхідним для спільного вирішення вказаних проблем; підпорядкуванням безпосередньо імператорові трьох спільних (імперських) міністерств – закордонних справ, військово-морського і фінансів; створенням спеціальних органів для обговорення і вирішення спільних для обох частин монархії питань: коронної ради і ради спільних міністрів, глав урядів Австрії і Угорщини, а також двох делегацій від парламентів обох частин держави, які разом виконували функції спільного для монархії представницького органу [3, с. 381-382].

Під окупацію західноукраїнські землі, вказує Н. Полонська-Василенко, потрапили поступово. Спочатку на підставі першого розподілу Польщі 1772 р. до Австрії відійшла Галичина, яка знаходилася в стані занепаду, проте з часом стан галичан покращився. У 1782 р. австрійською владою було видано наказ для Галичини, яким скасовувалося особисте підданство селян, обмежувалися права панів над ними: селяни мали право без згоди пана одружуватися, віддавати дітей до школи, шукати заробітку де завгодно. У 1861 р. в Австрії було

проголошено нову конституцію, яка давала Галичині автономію з власним сеймом.

Приєднання Буковини до Австрії у 1774 р. відбулося після її наполегливого мотивування Молдавії про те, що ця територія належала колись до Галицького князівська і тільки в XIV ст. опинилася під владою молдавських господарів. Пізніше у 1786 р. Буковину було приєднано до Галичини і в такому стані вона перебувала до 1849 р. коли її було відокремлено як самостійну провінцію [4, с. 325-326, 329, 333-334].

Закарпаття з XVII входило до складу Угорського королівства. У XIX ст. воно залишалося у угорській частині імперії Гамбургів та було ізольованим від інших українських земель, існування українців не визнавалось угорською владою, у 1865 р. сейм у Будапешті оголосив все населення краю єдиною угорською нацією.

Щодо чисельності українського населення у складі Австро-Угорської імперії науковці наводять такі дані:

І. Рибалко вказує, що у 1900 р. по всіх західноукраїнських землях проживало понад 4,6 млн. українців, в тому числі в Галичині — 3850 тис. чол., на Буковині — 305,1 тис, в Закарпатті — 505,3 тис. чол. [5]. Українці в Східній Галичині становили 63,09 % всього населення краю, у Буковині - 41 % загальної кількості її населення, в Закарпатті – майже 70 % населення [6].

Входячи до однієї імперії, західноукраїнські землі залишалися адміністративно розмежованими. Східна і Західна Галичина в Австро-Угорській імперії були окремим коронним краєм «Королівство Галичини і Володимирії» з Великим князівством Краківським. Його територія включала 50 повітів; Буковина поділялася на 10 повітів; українське Закарпаття – на 4 українські жупи (комітати). Адміністративним центром Східної Галичини був м. Львів, Буковини – Чернівці, Закарпаття – Ужгород [6]. На чолі Галичині стояв намісник, як вища посадова особа, призначувана (переважно з числа польських магнатів) імператором. Йому належала вся адміністративна влада в краї. Повітами управляли старости, що підлягали намісникові. У дослідженні І.Лісни вказується, що окремо існували фінансові, судові, санітарні та інші округи [7, с.18].

У Галичині (м.Львів) та на Буковині (м.Черновці) існували крайові сейми як органи місцевого управління. У Львові діяв Галицький, а в Чернівцях – Буковинський станові сейми, які виконували функції органів крайового самоврядування, а саме вирішували питання торгівлі, освіти, санітарного стану населених пунктів тощо. Їх рішення могли здійснюватися тільки після затвердження імператором або відповідним австрійським міністерством. Вибори до сеймів відбувалися за куріями, які визначались за національною і становою належністю виборців. Більшість депутатів обиралась до Галицького сейму від польських, а до Буковинського – від румунських і німецьких поміщиків і буржуазії. Закарпаття ніякого самоврядування не одержало.

Економіка західноукраїнських земель мала чітко виражений колоніальний характер, що виявлялося в: 1) гальмуванні промислового розвитку, що зумовлювалося вищими податками, ніж в центральних землях імперії; відсутність державної фінансової підтримки; протекціоністською політикою австрійської промисловості; 2) консервації кустарно-ремісничного характеру промислового виробництва; 3) деформації структури промислового розвитку, а саме орієнтацією на добування та первинну переробку сировини; 4) тотальній залежності промислового розвитку від іноземного капіталу; 5) грабіжницькій експлуатації природних багатств краю; 6) перетворенні західноукраїнських земель на ринок збуту та сировинний придаток імперії [8].

Становище українського населення в Австро-Угорській імперії було іншим ніж в Російській імперії. Зазначене, насамперед, зумовлювалось різним політичним та соціально-економічним розвитком монархій, який суттєво впливав на статус їх підданих.

Коротко порівняємо результати скасування кріпосного права, як одну із найважливіших реформ в обох імперіях. Під впливом прогресивних революційних процесів у Західній Європі, Австрійська імперія перейшла до радикального реформування фактично всіх сфер суспільного життя ще на початку XIX ст. У квітні 1848 р. у Галичині було скасоване кріпосне право, навіть на п'ять місяців раніше, ніж в інших провінціях імперії. Результатом цієї реформи стала ліквідація юридичної залежності селянина від поміщика; селяни були наділені землею, яка переходила в їх власність; селяни сплачували поміщикам вартість кріпосних повинностей. Навіть дискримінаційний характер скасування кріпосного права (галицький селянин сплачував суму утричі більшу, ніж чеський, і в п'ять разів більше, ніж німецький), сприяв перетворенню селянства на самостійну політичну силу, повільної модернізації аграрного сектора та переходу його на капіталістичні рейки.

У Російській імперії маніфест про скасування кріпосного права був виданий 19.02.1861 р. За принциповими рисами російська реформа була схожою до австрійської, це: ліквідація особистої залежності селян від поміщиків, створення селянського самоврядування; наділення селян землею за викуп та виконання визначених повинностей.

Спільними рисами обох реформ є фактично однакові причини їх проведення (гальмування суспільного розвитку феодалними відносинами, криза господарства, соціальна напруга); схожа мета (зміцнення монархії); форма проведення (ліквідація кріпосного права за ініціативою влади монарха та під його керівництвом); економічні результати (залишення пережитків феодалної системи господарювання, її проведення за рахунок селянства).

Водночас наслідки реформи в Австрії та Росії були різними, що значною мірою вплинуло на становище їх підданих. Найголовніше – в Австрійській імперії буржуазні реформи були доведені до логічного кінця: у 1848 р. опубліковано Конституцію і скликано парламент. У Російській імперії в силу різних причин

(віддаленість від європейського центру, традиційно-високий авторитет монархії, міцний адміністративно-репресивний апарат, сила консервативного табору, слабкість і неорганізованість опозиційних сил) запланована модернізація суспільства залишилася незавершеною. Не було проголошено конституції, не був скликаний парламент [9, с. 128-129].

Водночас в Австро-Угорській імперії західноукраїнське населення мало, хоча і обмежене, виборче право. На початку ХХ ст. в Східній Галичині у виборах брали участь лише близько 7 %, а на Буковині – 4,9 % населення. Якщо в Австрії один депутат в парламент припадав на 40 тис. осіб, то в Буковині – на 65 тис., а в Східній Галичині – на 94 тис. Така ситуація зберігалася до 1907 р., коли було введено загальне голосування на виборах депутатів до парламенту і сейму. Вибори до сеймів відбувалися за куріями, які визначались за національною і становою належністю виборців. Курії були складені так, що більшість депутатів (послів) обиралась до Галицького сейму від польських, а до Буковинського – від румунських і німецьких поміщиків і буржуазії. В Галицький сейм один депутат обирався від 52 виборців-поміщиків, а від сільської громади – 8764 голосами [6]. Жінки в Австро-Угорщині виборчого права не мали.

В історико-правовій літературі вказуються різні дані щодо кількості українських депутатів в австрійських органах влади. В Гончаренко, зазначає, що українців у рейхсраті 1879 р. налічувалося тільки троє, а вже у 1907 р. до Палати депутатів було обрано 27 українців, у 1911 р. — 29. За всю історію існування Палати депутатів до неї було обрано 67 буковинців, серед яких українців налічувалося лише 15. Парламентарі-українці набували досвід парламентської роботи, відстоювали інтереси свого краю [10, с. 54]. Закарпатські українці не мали політичних прав, тому їх представників в угорському парламенті не було.

Цікаві дані щодо представництва українців у Галицькому сеймі наводить О. Шандала, аналізуючи праці Г. Герасимовича і В. Лозинського, вона вказує, що у 1861 р. у Галицькому сеймі працювало 49 депутатів-українців, у 1876 р. – 14 осіб, у 1889 р. – 16 осіб, у 1914 р. – 32 українці. У 1861 р у нижній палаті Державної Ради Австрії протягом 1861 р. працювало 12 українців, протягом 1873 р. – 14, 1879 р. – 3, 1891 р. – 8, 1901 р. – 10 осіб. 26.01.1907 р. був прийнятий новий виборчий закон і напередодні 1915 р. українцям належало 31 депутатське місце [11, с.88-89].

Вкажемо на такий важливий аспект становища населення Австро-Угорської імперії, у тому числі й західноукраїнського, як встановлення австро-угорськими конституціями – 1848 р. (конституція Піллерсдорфа), 4.03.1849 р. (дарована австрійським імператором Францом-Йосипом I), 21.12.1867 р. громадянського статусу населення імперії, а не їх підданство імператору.

Підданство в Австро-Угорщині мало місце, але за змістом все ж таки було наближене до громадянства. Якщо на кінець ХVIII ст. статус підданого визначався кількістю видів податків та розміром їх сплати [12], то в середині ХІХ ст. цей статус визначався вже кількістю отриманих прав та їх закріпленням на законодавчому рівні.

Параграф 23 другого розділу «Про державне громадянство» Конституції 1849 р. проголошував єдине для всіх народностей громадянство, параграф 27 – вказував на рівність усіх громадян перед законом, параграф 28 – всі державні і громадянські служби проголошувалися доступними для усіх «здібних» громадян. 9.09.1850 р. імперським патентом була надана крайова конституція для Галичини, за якою вона поділялася на три округи. Після придушення революційного руху в Австрії Конституція 1849 р. і крайова конституція для Галичини втратили свою чинність, проте Франц-Йосип I підтвердив рівність усіх громадян перед законом [13, с. 81-83]. Зазначена норма не була впроваджена на практиці і не могла діяти, проте навіть її декларативність була прогресивною для того часу. В Конституційному законі про загальні права громадян, королівств і земель, представлених у рейхсраті 1867 р. містилися аналогічні правові приписи щодо рівності громадян Австро-Угорської імперії.

Щодо статусу підданого населення Австро-Угорської імперії зазначимо, що в законодавчих актах як Австрійської, так і Австро-Угорської імперії застосовується як поняття «підданий», так і «громадянин». Так, закон про загальні права громадян Австрії від 21.12.1867 р. визначає «єдине підданство» для всіх осіб, представлених у Рейсраті. В Угорщині закон 1879 р. так само визначає «єдине підданство». Тобто має місце окреме підданство як для Австрії, так і для Угорщини [2, с. 24]. Водночас в конституційних актах Австрії та Угорщини застосовується термін «громадянин». Вище було зазначено, що другий розділ Конституції 1849 р. мав назву «Про державне громадянство».

Хоча спеціального законодавчого акту з питань громадянства ні в Австрії, ні в Угорщині (а згодом і в Австро-Угорщині) прийнято не було, архівні джерела дають підставу стверджувати, що робота в цьому напрямі проводилась. У 1851 р. Міністерством внутрішніх справ був розроблений проект Закону про право громадянства [14]. Примірник проекту Закону про право громадянство знаходиться у Державному архіві Львівської області. Структурно поділений на дві частини «Про громадянство» та «Про вирішення питань громадянства». У першій частині аналізованого проекту подаються офіційні тлумачення таких визначення як «батьківщина», «приналежність», «громадянин». Набути громадянство імперії можна було такими шляхами: за народженням, внаслідок прийом до общини (на підставі рішення відповідної общини), внаслідок укладення шлюбу, внаслідок безперервного проживання на території держави. У розділі II проекту розкривалися підстави припинення громадянства. Окрім того, детально регламентувалися права та повноваження, які виходили з прав громадянства (укладення шлюбу, виконання професійної діяльності, права іноземців, проведення обліку осіб відповідними органами, питання депортації, порядок оформлення документів про громадянство) [14].

Наведемо й інші приклади: у Повному зібранні законів Російської імперії у гл. V параграфі 16 вказується, що діти самовільних вихідців, що народжені в Австрійській державі, а також ті, що народилися в чужих краях, до приговору над батьками, незважаючи на те, що вони проживали з ними в чужій землі, під час малолітства, не позбавляються права на австрійське громадянство і на відповідні його званню і майну спадкові переваги. А в параграфі 17 зазначається: при дотриманні узаконень про опіку, публічне навчання і обов'язки про військову службу, надаються пільги і дітям підданого, який сам проживає у державі, а дітей своїх відправив в чужі краї для їх жителя, якщо вони там і залишатимуться до смерті свого батька [15, с. 928].

Аналогічна ситуація щодо стану підданства була характерною для європейських держав тогочасного періоду, зокрема у Франції з часу французької революції вживається термін громадянство і громадянин, насамперед до суб'єктів публічних (політичних) прав [16, с. 116-117]. Термін «громадянство» широко використовувався в законодавчих актах, науковцями, публіцистами.

Підданство (громадянство) Австро-Угорської імперії набувалося за загальними засадами, характерними фактично для усіх держав: за походженням; у разі одруження іноземки з австрійським підданим; у разі натуралізації; у разі прийняття у підданство іноземців, за міжнародним договором про приєднання територій. Щодо іноземців діяли такі правила: кожному іноземцю, який набув австрійське підданство було дозволено користуватися тим титулом, який він мав на своїй батьківщині у разі підтвердження прав на цей титул [17]. Під час прийняття іноземців в австрійське підданство враховувалися їх політичні переконання та майновий стан.

Крім того, держава була зацікавлена в імміграції на її територію осіб з подальшим отриманням ними громадянства. Для отримання австрійського громадянства зверталися різні категорії населення та з різних країн. Так, у архівних матеріалах містяться заяви артистів польського театру Адамана Малашевського (російських підданих) з проханням про видачу їм дозволу на тимчасове перебування в Галиції та про надання їм австрійського підданства [18].

Параграф 9 глави IV Повного зібрання законів Російської імперії встановлює, що втрата австрійського підданства відбувалося у разі, якщо особи, переселялися за межі австрійської держави, хоча б й за дозволом уряду. Вони позбавлялися усіх громадянських і політичних прав австрійських підданих і до них повинні були відноситися як до іноземців. А в параграфі 10 окрім того ще й вказується на позбавлення таких осіб звання і переваг в австрійських володіннях; виключення із списку чинів університетів і ліцеїв; об'явлення недієздатними у тих землях, для яких виданий цей закон, набувати або передавати свою майно та інше.

Австрійське підданство (громадянство) втрачали також жінки, які брали шлюб з іноземцем, вони у цьому разі переходили у підданство свого чоловіка. А у разі вдівства жінки могли отримати австрійське підданство (громадянство) тим же чином, як і будь які інші іноземці [15, с. 929].

За конституційними актами як Австрії, так і Угорщини, населення вказаних монархій мали значні громадянські права. Конституція 1867 р. містила права і обов'язки її громадян, які повинні були забезпечуватися державною владою. Зокрема проголошувалася рівноправність усіх народів монархії та рівноправність мов у школах, управлінні та суспільному житті; свобода віровизнання та свобода совісті; усі люди в державі визнавалися рівноправними і кожен з них мав непорушне право берегти і піклуватися про свою національну ідентичність і свою мову; кожному громадянину гарантувалося вільний вибір місця і виду роботи. Проте реалізувати ці права було надзвичайно важко внаслідок декларативності статей Конституції. Н. Гриб наводить такий приклад: у 1910 р в Галичині існувало 67 державних гімназій, але до 1887 р. лише одна українська у Львові, згодом було відкрито ще чотири українські гімназії у Перемишлі, Коломиї, Тернополі і Станіславі [19].

У науковій літературі вказується, що основні права, передбачені в Конституції 1867 р., були пізніше закріплені в республіканській Конституції 1920 р. і до цього часу є основою її конституційного ладу. Це: рівність перед законом; рівний доступ до управління; свобода переселення особи та переміщення майна; свобода еміграції; свобода власності; особиста свобода; право на суд; право на недоторканість майна; таємниця кореспонденції; свобода слова і преси; свобода об'єднань та зборів; свободі віровизнання та релігійного культу; свобода науки та навчання; свобода вибору гарантії; забезпечення та гарантування національності та мови [19].

Відомий політичний діяч періоду Української революції 1917-1921 рр. Д. Дорошенко, порівнюючи становище і розвиток українського народу під Росією і Австрією з середини XIX ст., визнавав, що умови перебування під конституційним австрійським режимом були сприятливіші, ніж під режимом царського абсолютизму.

Росія ставилася до України як до колонії й визискувала її природні багатства, даючи їй взамін далеко менше, ніж забирала з неї безпосередніми й посередніми податками. Так, перед першою світовою війною Україна давала понад 26% усіх державних прибутків і покривала не тільки всі державні видатки на власні потреби, але віддавала майже цілу половину одержаних з неї коштів на потреби інших провінцій імперії. Вся фінансова, промислова й торговельна політика російської імперії велась в тому напрямі, щоб інтереси чисто російських губерній мали перевагу над економічними інтересами України. Залізничі будувалися так, щоб зв'язати українські землі якнайближче з Москвою, а не з Києвом, Харковом чи Одесою. Тарифи укладали так, що привести продукти з Полтави чи з Харкова було дешевше до Москви, ніж до Києва. Таких прикладів можна привести безліч.

У порівнянні з цим, писав Д. Дорошенко, перебування під конституційною Австрією, не вважаючи на

далеко гірші соціально-економічні умови життя й меншу матеріальну забезпеченість української сільської маси, на брак тієї соціальної опіки, яку все ж давали населенню земства, на байдужість чужого уряду, на виснажуючі сили гостру національну боротьбу в самому краю й на матеріальну бідність інтелігенції, вимушеної передовсім боротися за своє власне існування, - все ж такі вільніші політичні умови змогу легальної боротьби за поліпшення своєї долі, виховували маси політично, давали освіту в рідній мові; все це робило галицького селянина, хоч і біднішого матеріально, значно свідомішим і політично більш виробленим, ніж його брати, селяни наддніпрянські [20, с. 326-327].

Висновок. Отже, історико-правовий аналіз підданства (громадянства) в Австро-Угорській імперії дозволяє зробити такий висновок:

- в складових монархіях Австро-Угорщини - Австрії та Угорщини визнавалося окремі засади підданства для кожної із них, про це свідчить той факт, що представники західноукраїнського населення за Австрійською конституцією 1948 р. і наступною 1967 рр. могли бути обраними в Рейсхрат, у той час як населення Закарпаття за Угорською конституцією 1948 р. такого права не мали;

- статус підданства в європейських країнах з часу буржуазно-демократичних революцій у разі набуття особою публічних, насамперед політичних прав, прирівнювався до статусу громадянина, який включав досить широкий перелік прав (передусім декларативних) і обов'язків;

- підстави набуття підданства в Австро-Угорській імперії були наближені до загальних засад фактично усіх європейських країн і Російської імперії; до особливостей підданства (громадянства) Австро-Угорського населення піднесемо втрату підданства у разі переселення до інших держав (хоча й за урядовим дозволом), та позбавлення особи права громадянства та усіх законних наслідків, які з цього випливають (звання, чинів, переваг, пільг, виключення із списків навчальних закладів); об'явлення особи недієздатною без права розпорядження своїм майном.

- населення Австро-Угорської імперії, не дивлячись на національне економічне і соціальне гноблення, знаходилося в більш кращому становищі, ніж українське населення в складі Російської імперії, бо все ж таки мало, хоча і мінімальні політичні (виборчі права) і таким чином могло вести боротьбу за свою національну державність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. У кігтях двоголавих орлів. Творення модерної нації. Україна під скіпетрами Романових і Габсбургів / Авт. кол.: А. Галушка, І. Гирич, І. Глизь, В. Масненко, І. Монолатій, Ю. Присяжнюк, С. Шамара, В. Шандра. Х., 2016. 352 с.

2. Лемак В.В., Роман Н.М. Конфедерація як правовий феномен (на прикладі Австро-Угорщини 1867-1918 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2016. Випуск 38. Том 1. С.22–25.

3. Роман Н.М. Конституювання Австро-Угорщини 1867 р.: історико-правові аспекти. *Форум права*. 2010. №-3. С.380–383.

4. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. 3-тє вид. К.: Либідь, 1995. 608 с.

5. Рибалко І. Історія України. Частина друга. 1995. URL: <http://readbookz.com/book/201/7688.html>

6. Економічний розвиток українських земель і соціально-політичне становище населення у складі Австро-Угорського імперії на початку XX ст. URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=3514>

7. Лісна І.С. Становлення державності в Галичині (1918-1923 рр.). Монографія. Тернопіль, 2001. 92 с.

8. Геополітична ситуація та соціально-економічний розвиток українських земель на початку XX століття URL: <http://histua.com/knigi/aktualni-problemi-istorii-ukraini/geopolitichna-situaciya-ta-socialno-ekonomichnij-rozvitok-ukrainskix-zemel-na-pochatku-xx-stolittya#>

9. Бойко О. Історія України: питання і відповіді. К.: «Академія», 1997. 319 с.

10. Гончаренко В. Законодавчі органи Австро-Угорської імперії під час перебування в її складі західноукраїнських земель. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. №4 (43). С. 52–60.

11. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. К.: Юринком Інтер, 2006. 496 с.

12. Центральний державний історичний архів м. Львова. Ф.146. Оп.1 Спр.14. 14 аркушів. Проект графа Потоцького про улучшение положення подданных с приложением ведомости по определению налогов.

13. Гриб Н.П. Австрійська Конституція 1849 р.: особливості прийняття, структура та основні положення. *Часопис Київського університету права*. 2001. Вип. 4. С. 81–84.

14. Державний архів Львівської області (ДАЛЮ). Ф.350. Оп. 1. Спр.253. 18 арк. Копія проекту закону о праве гражданства изданного Министерством внутренних дел.

15. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Томъ X. Отделение второе. 1955. Отъ 8357 – 8759. Санкт-Петербургъ, 1856. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5445803414>

16. Гессен В.М. Подданство, его возникновение и прекращение. Т. 1 / В.М.Гессен. СПб.: Тип. Правда, 1909. 448 с.

17. Малов-Гра А.Г. Австрійское дворянство. 1806-1919 гг. *Рейтар. Военно-исторический журнал*. № 41 (3/2008). С. 67–75. URL: <http://ah.milua.org/avstrijskoe-dvoryanstvo-1806%E2%80%931919-gg>

18. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф.350. Оп.1 Спр.2153. 52 арк. Заявлення артистів польського театру Адама Малашевського во Львові – руских подданих – с просьбой о выдаче им разрешения на временное пребывание в Галиции и о представлении им австрийского гражданства.

19. Гриб Н. Правове регулювання основних прав громадян за австрійською Конституцією 1867 р. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2011. № 54. С. 53–54.

20. Дорошенко Д. Нарис історії України. Т.ІІ. (від половини XVII століття). 1966. Вид-во «ДНІПРОВСЬКА ХВИЛЯ». Мюнхен: «Глобус» Київ. 1922. 350 с.

REFERENCES:

- Halushka, A., Hyrych, I., Hlyz, I., Masnenko, V., Monolatii, I., Prysiazhniuk, Y., ... Shandra, V. (2016). *U kihtiakh dvohlavykh orliv. Tvorenna modernoi natsii. Ukraina pid skipetramy Romanovykh i Habsburhiv [In the claws of two-headed eagles. Creation of a modern nation. Ukraine under the scepter of the Romanovs and the Habsburgs]*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Lemak, V. V., Roman, N. M. (2016). Konfederatsiia yak pravovyi fenomen (na prykladi Avstro-Uhorshchyny 1867-1918 rr.) [Confederation as a legal phenomenon (on an example of Austro-Hungarian 1867-1918)]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Pravo*, 38, Tom 1, 22–25 [in Ukrainian].
- Roman, N. M. (2010). Konstytuiuvannia Avstro-Uhorshchyny 1867 r.: istoryko-pravovi aspekty [Constitution of Austria-Hungary in 1867: historical and legal aspects]. *Forum prava*, 3, 380–383 [in Ukrainian].
- Polonska-Vasylenko, N. (1995). *Istoriia Ukrainy: U 2 t. T. 2. Vid seredyny XVII stolittia do 1923 roku [History of Ukraine: In 2 volumes. Volume 2. From the middle of the XVII century to 1923]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Rybalko, I. (1995). *Istoriia Ukrainy. Chastyna druha [History of Ukraine. Part of the second.]*. Retrieved from <http://readbookz.com/book/201/7688.html> [in Ukrainian].
- Ekonomichni rozvytok ukrainskykh zemel i sotsialno-politychne stanovyshechye naseleння u skladi Avstro-Uhorskoho imperii na pochatku XX st. [Economic development of the Ukrainian lands and socio-political situation of the population of the Austro-Hungarian Empire at the beginning of the twentieth century]. Retrieved from <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=3514> [in Ukrainian].
- Lisna, I. S. (2001). *Stanovlennia derzhavnosti v Halychyni (1918-1923 rr.) [Formation of statehood in Galicia (1918-1923)]*. Ternopil [in Ukrainian].
- Geopolitychna sytuatsiia ta sotsialno-ekonomichni rozvytok ukrainskykh zemel na pochatku XX stolittia [Geopolitical situation and socio-economic development of Ukrainian lands at the beginning of the 20th century]. Retrieved from <http://histua.com/knigi/aktualni-problemi-istorii-ukraini/geopolitychna-situatsiia-ta-socialno-ekonomichnij-rozvytok-ukrainskix-zemel-na-pochatku-xx-stolittia#> [in Ukrainian].
- Boiko, O. (1997). *Istoriia Ukrainy: pytannia i vidpovidi [History of Ukraine: questions and answers]*. Kyiv: «Akademiia» [in Ukrainian].
- Honcharenko, V. (2005). Zakonodavchi orhany Avstro-Uhorskoi imperii pid chas perebuvannia v yii skladi zakhidnoukrainskykh zemel [Legislative bodies of the Austro-Hungarian Empire while staying in its composition of Western Ukrainian lands]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 4 (43), 52–60 [in Ukrainian].
- Shapoval, V. M. (2006). *Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain: Pidruchnyk [Constitutional Law of foreign countries: textbook]*. Kyiv: Yurykom Inter [in Ukrainian].
- Tsentrnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv m.Lvova. F.146. Op.1 Spr.14. 14 arkushiv. Proekt hrafa Pototskoho pro uluchshenyie polozhennia poddannnykh s prylozhenyem vedomosti po opredeleniyu nalohov.
- Hryb, N. P. (2001). Avstriiska Konstytutsiia 1849 r.: osoblyvosti pryiniattia, struktura ta osnovni polozhennia [Austrian Constitution of 1849: peculiarities of adoption, structure and basic provisions]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4, 81–84 [in Ukrainian].
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO). F.350. Op. 1. Spr.253. 18 ark. Kopyia proekta zakona o prave hrazhdanstva yzdannoho Mynysterstvom vnutrennykh del.
- Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoi ymperyy. Sobranie vtoroie. Tom X [The complete collection of the laws of the Russian Empire. Second collection. Volume X]. (1856). Sankt-Peterburh. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?isbn=5445803414> [in Russian].
- Hessen, V. M. (1909) *Poddanstvo, ego voznyknovenye y prekrashchenye. T. 1 [Citizenship, its occurrence and termination. Vol. 1]*. Saint Petersburg: Typ. Pravda [in Russian].
- Malov-Hra, A. H. (2008). Avstriyskoe dvorianstvo. 1806-1919 hh. [Austrian nobility. 1806-1919]. *Reitar. Voенно-ystorychesky zhurnal*, 41 (3/2008), 67–75. Retrieved from <http://ah.milua.org/avstriyskoe-dvoryanstvo-1806%E2%80%931919-gg> [in Russian].
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (DALO). F.350. Op.1 Spr.2153. 52 арк. Zaiavleniia artystov polskoho teatra Adama Malashevskoho vo Lvove – ruskyykh poddannyykh – s prosboi o vydache ym razresheniya na vremennoe prebывanye v Halytsyy y o predstavlenyy ym avstriyskoho hrazhdanstva.
- Hryb, N. (2011). Pravove rehuliuвання основних прав громадян за австрійською Конституцією 1867 р. [Legal regulation of the fundamental rights of citizens under the Austrian Constitution of 1867]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya «Iurydychna»*, 54, 53–54 [in Ukrainian].
- Doroshenko, D. (1966). *Narys istorii Ukrainy. T. II. (vid polovyny XVII stolittia) [Essay on the history of Ukraine. Vol. II (from the half of the XVII century)]*. Miunkhen: Vyd-vo «Dniprovska khvyliya». [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019